Katie McDougall

Sipoon kummituksista ja näyttelyiden monialaisista mahdollisuuksista

Vaikka pidänkin itseäni jossain määrin selvänäkijänä, en tunne täällä minkäänlaisten henkiolentojen läsnäoloa. Olen kuvitellut aistivani ne väristyksinä jäykistyneessä selkärangassa, käsivarsien ja niskan karvojen nousemisena pystyyn, jonkinlaisena yleisenä kammotuksen tunteena. Edistyneemmät meediot ovat kertoneet minulle, että henkiolennot eivät ole epäystävällisiä. Ne eivät pääse rajan yli, joten ne jäävät kohteliaasti oleilemaan. Aurinko syleilee silmäluomiani, eikä ihoni suostu nousemaan kananlihalle. Se pysyy sileänä. Sulaudun entisen mielisairaalan maaperään. Ehkä ystävälliset ja tyytyväiset henget tuntuvatkin juuri tältä: kesäkuun lämmöltä ja nurmikentiltä.

Nikkilä sijaitsee noin 40 minuutin ajomatkan päässä Helsingistä. Kaupungin laitamille saavuttaessa lehtevä vehreys syrjäyttää rakennetun harmauden ja metalliset pinnat. Valkoisen katkoviivan halkoma, vähäiselle käytölle jäänyt asfalttitie leikkaa läpi muutoin koskemattoman maalaismaiseman. Valtatieltä haarautuu pieni sivutie, jonka pinnoite muuttuu karheaksi, ennen kuin edessä avautuu entinen mielisairaala-alue.

Kun sairaala rakennettiin vuonna 1914, tontin keskelle sijoitettiin suuri hallintorakennus, jonka eteläpuolelle kohosi kymmenisen sivurakennusta[1]. Pienemmissä rakennuksissa oli majoitustilat sukupuolen, diagnoosin ja valvonnan tarpeen mukaan jaotelluille potilasryhmille. Lisäksi niissä sijaitsivat leipomo, teollisen tason pesulaitos, kasvihuone ja juhlatalo sekä sairaalayhteisön käytössä olleet voimalaitokset[2]. Auton ikkunasta huomasin myös hautausmaan. Kahden viimeisen vuosikymmenen aikana sairaala-alue on muutettu asuinrakennuksiksi ja kulttuurikeskukseksi. Entisen pesulan yläkerrassa toimii Artborg 35, jossa voi opiskella musiikkia ja kuvataiteita. Alakerrassa on Sipoon taiteilijat ry:n toimitilat ja Pesula Galleria.[3] Rakennuksen takana kohoavaan puutarhavajaan on niin ikään hiljattain perustettu näyttelytila. Siellä sijaitsee galleria K17, jossa aion viettää seuraavan viikon tarkkaillen ”There Might Be Corners but the Center Is on the Move” -näyttelysarjan toisen näyttelyn valmistumista[4].

*

Samoin kuin ryhmän edellisessä esiintymisessä Molekyl-galleriassa Malmössä, myös tällä kertaa lähtökohtana on ”improvisoida” materiaaleilla ja toteuttaa paikkasidonnainen taiteellinen kokeilu. Taiteilijat siis alkaisivat jälleen työstää näyttelyään ilman selkeää ennakkosuunnitelmaa, intuitioonsa luottaen. Olin kuvitellut, että tuleva näyttely perustuisi pääpiirteissään edellisen näyttelyn mukauttamiseen K17-gallerian tiloihin sopivaksi. Siksi en osannut etukäteen lainkaan aavistaa Sipoon kummitusten ja Nikkilän psykiatrisen sairaalan historian vaikutusta näyttelyn lopputulokseen. En myöskään ollut ottanut huomioon sitä, miten vahvasti tällainen näyttely olisi altis ulkoisille vaikutteille, kun sen lähtökohtina ovat prosessi ja kokeellisuus tietyn teeman tai aiheen sijaan. En siis arvannut, että näyttelystä tulisi keskustelukumppani henkiolennoille ja tämän päivän mielenterveyskysymyksille. Itse rakennus näytti tuoneen heuristisen tutkimusotteen osaksi ryhmän taiteellista prosessia. Siten tilassa tehdyt löydöt ja paikan päällä käydyt keskustelut muodostivat näyttelylle teoreettisen infrastruktuurin.

Kyseessä saattoi olla universumin lähettämä viesti tai ainoastaan outo sattuma, mutta juuri saapumispäivänämme avautui Helsingin kaupunginmuseossa näyttely ”Rikki – kun mieli särkyy”. Nikkilän sairaalan psykiatrisen hoidon muutoksia 85 vuoden ajalta dokumentoineessa näyttelyssä oli tietoa sairaalan jokapäiväisestä elämästä ja erilaisista hoitomuodoista. Esillä oli myös potilaiden tekemää taidetta.[5] Meidän viiden hengen ryhmämme, johon minun lisäkseni kuuluivat Anna Nyberg, Ella Tahkolahti, Helén Svensson ja Nikki Jääskeläinen, vaelteli seinätekstiltä toiselle ja katsoi diaesityksiä potilaiden töistä. Näkyviin ilmestyi lyijykynäpiirustus vuodelta 1929.

Karkeat grafiittiviivat piirsivät kuvan potilaasta, jota kaksi henkilökunnan jäsentä piteli kiinni ja yritti sitoa sänkyyn. Potilaan suusta tulevassa puhekuplassa luki *hjälp* (ruotsiksi ”apua”). Teokset olivat pääosin anonyymejä, mutta niitä katsoessa mieleeni tulvi aavistuksia henkiolennoista, jotka vielä tänä päivänäkin asuttivat Nikkilää. Heidän ruumiittomuutensa sai jonkinlaisen muodon, ja aloin hahmottaa sairaalassa eläneiden ihmisten olemusta sekä heidän kokemuksiaan. Ehkäpä taiteen tekeminen oli tuonut heille lohtua.

Helén Svensson, Ella Tahkolahti ja Anna Nyberg suunnittelevat projisointia paikkasidonnaiseen installaatioon K17:ssä. Kuva: Nikki Jääskeläinen

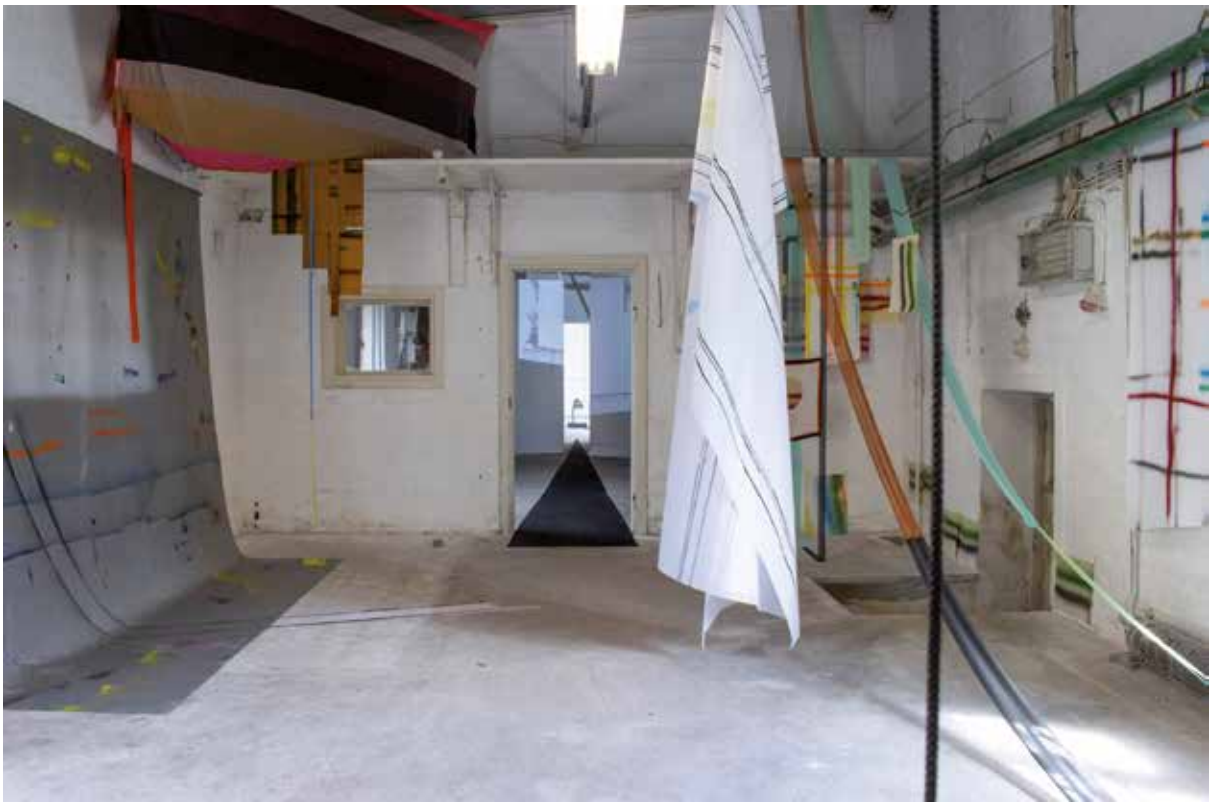

Näkymä ensimmäisestä huoneesta toiseen ja kolmanteen (tekstiili, maalaus tekstiilille, musta matto, projisointi tekstiilille). Kuva: Visa Knuuttila

Myöhemmin samalla viikolla joimme olutta, joka oli yhtä hunajankeltaista kuin illan valo. Poppelinsiemenet kieppuivat ryppäinä ilmassa. Hahtuvapallojen leijailu halki kaupungin ei tuntunut olevan tästä maailmasta. Se oli ristiriidassa Euroopan poliittista ilmapiiriä värittävien lisääntyvien jännitteiden kanssa. Oudon rauhallisen tunnelman vallitessa viereisessä pöydässä keskusteltiin Venäjän hyökkäyksestä Ukrainaan. Kuului ääni, joka tiedusteli, olivatko muut onnistuneet löytämään jostain joditabletteja. Ne oli ilmeisesti myyty loppuun lähes kaikkialta, sillä kansakunnan oli vallannut pelko naapurimaan mahdollisesta ydinasehyökkäyksestä.

Meidän pöydässämme keskustelu kääntyi Nikkilän sairaalan sulkeutumiseen vuonna 1999. Kyse ei ollut yksittäistapauksesta. Vuosikymmenen alussa Suomi oli kohdannut yhden historiansa pahimmista talouskriiseistä, johon liittyi merkittäviä rahoitusleikkauksia ja mielenterveyspalveluiden lakkautuksia[6]. Nykyään psykiatrisista työntekijöistä on valtakunnallinen pula, ja oikea-aikaisten mielenterveyspalveluiden saatavuudessa on vakavia puutteita[7]. Koronapandemian seurauksena tilanne heikentyi entisestään. Sen lisäksi, että pandemia itsessään aiheutti mielenterveyden ongelmia, se synnytti Suomessa myös hoitoa tarvitsevien potilaiden ruuhkan, kun kiireettömiä terveydenhuoltopalveluja vähennettiin ja resursseja siirrettiin kansallisen koronastrategian toteuttamiseen.[8]

Viikon edetessä ryhmä jatkoi henkilökohtaisten mielenterveyskertomusten jakamista. Niistäkin tuli osa galleriatilan historiasta kumpuavaa aiherakennelmaa. Minulle alkoi hahmottua, kuinka tila saattoi toimia lähtökohtana erilaisille mutta toisiinsa nivoutuville teemoille. Nikkilän henget, psykiatrisen hoidon historia Suomessa ja taiteen käyttö mielenterveyskuntoutuksessa kietoutuivat ajankohtaisiin tapahtumiin: sellaisiin kuin Ukrainassa käytävän sodan aiheuttama levottomuus, pandemian vaikutus ihmisten mielenterveyteen ja nykypäivän puutteelliset mielenterveyspalvelut. Tämä aiherakennelma kulki ryhmän mukana heidän rakentaessaan näyttelyä, ja sen vaikutus tuli esiin kaikissa neljässä huoneessa.

*

Sisäänkäynnin edustalle gallerian ensimmäiseen huoneeseen oli ripustettu parivuoteen lakanan kokoinen raidallinen verkkokangas, joka laskeutui alas katosta, levittäytyi kohti tilan keskiosaa ja jäi roikkumaan noin 30 senttimetriä lattian yläpuolelle. Tässä kohtaa oranssit, punaiset, siniset ja harmaat raidat hyppäsivät kankaalta huonetta kiertäville yhteen liitetyille papereille. Väri-

Näyttelynäkymä toisesta huoneesta (timelapse-videoprojisointi ulkotilasta, maalaus seinään, maalaus tekstiilille). Kuva: Visa Knuuttila

raidat muodostivat paperiselle kulkureitilleen eräänlaisen murretun värisen sateenkaaren. Huonetta kiertävät kirkkaan pinkit ja banaaninkeltaiset nauhat liikkuivat robottilennokin surinan täyttämässä ilmassa, jota ajoittain halkoivat lintujen kirkaisut ja ylitse lentävän lentokoneen moottorin ääni. Takaseinällä harmaa kangas valui lattialle. Muistumana sotkuisesta spraymaalaussessiosta sitä tahroittivat epäsäännöllisen muotoisten paperiarkkien käänteiset siluetit. Terävät, kirkasväriset sapluunareunat piirtyivät harmaata kangasta vasten. Tuntui kuin huonetila purkautuisi helpotuksen tunteeseen, joka syntyi taiteen tekemisestä ja siitä, ettei mikään pakottanut pysyttelemään rajojen sisäpuolella.

Seuraavaan huoneeseen johtavan oviaukon molemmin puolin oli samankokoiset nelikulmiot. Ensimmäinen oli ikkuna, josta avautui näkymä takaisin sisääntulohuoneeseen. Se sai parikseen *time-lapse*-videoprojisoinnin. Näin yksi neliöistä tarjosi näkymän nykyhetkeen, toinen taas toimi takaumana menneeseen näyttämällä kuvaa taiteilijoista työskentelemässä tilassa pari päivää aikaisemmin. Oviaukon edessä lattialla vaikutti ensisilmäyksellä olevan näkymättömiin katoava polku. Tarkemmin katsottuna se osoittautui mustaksi kolmionmuotoiseksi matoksi. Tasakylkisen kolmion pohja sijoittui oviaukkoon, josta se rullautui pitkin gallerian lattiaa ulottaen kärkensä viimeisen huoneen kynnykselle. Syntyi illuusio piirroksesta, jossa viivasuorat linjat kulkevat kohti pakopistettä. Suurimman osan huoneesta täytti suorakulmion käänteistä siluettia esittävä projektio. Kaksi katosta ripustettua valkokangasta sirpaloi kuvan kolmeen osaan. Paksujen vadelmanpunaisten siveltimenvetojen fragmentit heijastuivat valkokankaille ja takaseinään epäsuhtaisesti yhteen kasattuina.

Kolmas huone oli hillitty. Muissa huoneissa teokset olivat äänekkäitä ja läsnä olevia, mutta täällä ne kuiskailivat vaimeissa väreissä. Ne olivat kuin tilaan jääneitä tahroja. Takaseinän poikki kulki rakennuksen ulkoseinällä olevaa jälkeä toistava haalea ja suttuinen kaari, jonka sadepisaroiden viistoa laskeutumista jäljittelevät ohuet hiiliviivat olivat hätäisesti täyttäneet. Ikkunoista avautuva näkymä ja niistä tulviva valo oli himmennetty aiemmin sairaalan kasvihuoneessa palvelleilla uurretuilla muovilevyillä. Väkinäisesti yhteen liitetyt peilin sirpaleet peittivät jalkojen juuressa olevat viemäriaukot. Keskellä lattiaa rullalle käärityt läpikuultavat asetaattilevyt ryhmittyivät muoviseksi sumuksi. Talon rakenteeseen kuuluva nelikulmainen kuoppa huoneen nurkassa oli peitetty metallilevyillä ja värejä heijastavilla bensiinitahroilla. Toisella puolella huonetta oleva neliön muotoinen kolo oli täynnä luumaisia pikkukiviä. Särähtävät äänet

Näyttelynäkymä kolmannesta huoneesta (muovikalvoja ja peilin kappaleita lattialla, hiilipiirros seinään, kennolevyjen läpi paistava auringonvalo). Kuva: Helén Svensson

rikkoivat hiljaisuuden. Tuolin kirskuntaa vasten betonilattiaa seurasi lattialle vahingossa kaatuvan metalliesineen kolina.

Viimeinen huone sijaitsi ulkona puutarhavajan oikealla puolella. Lasilevyt olivat aikoinaan tehneet siitä toimivan rakennuksen, mutta ne olivat kauan sitten kadonneet jättäen jäljelle vain kasvihuoneen luurangon. Sairaalan toiminnan lakattua rakennelman oli ottanut valtaansa ylikasvanut kasvusto, joka ensimmäiseksi kitkettiin. Sitten taiteilijat alkoivat työskennellä tilassa arkeologien tavoin puhdistaen vanhojen seinien raunioita, siivoten pois keppejä ja lasia, kaivaen maasta muovia ja muuta roskaa. He varoivat myllertämästä maaperää liikaa, mutta kuitenkin tarpeeksi herättääkseen sen eloon. Esiin kaivettiin kaksi kasvihuoneen pituudelta kulkevaa sementoitua kulkureittiä ja kolme istutuspenkkiä. Kun tilaa oli näin saatu hieman siistittyä, sinne alettiin tuoda taiteellisia elementtejä gallerian sisältä. Kasvihuoneen rakenteet ja vastikään paljastuneet kulkureitit merkittiin oranssilla narulla. Seinien jäänteisiin aseteltiin kehyksen tavoin toimivia peilejä. Vastaavasti galleriatilan sisälle tuotiin kasa kasvihuoneesta kaivettua maata. Materiaalien vastavuoroinen vaihtaminen sitoi huonetilat toisiinsa.

Näyttelyyn ei muodostunut kaikkia neljää huonetta yhdistävää johdonmukaista tunnelmaa, vaan vaikutelmat vaihtelivat kaaoksesta niukkuuteen, selkeydestä sekasortoon, hämmentävästä hiljaisuudesta pidäkkeettömään leikillisyyteen. Kokonaisuus ruumiillisti vuorovaikutusta tilan kanssa. Se toi hienovaraisesti esiin rakennuksen aiempaa käyttötarkoitusta sekä tunnetta taiteen lohduttavasta vaikutuksesta yhdistettynä ahdistuksen läpitunkemaan nykyhetken todellisuuteen.

*

Useimmista muista näyttelyistä poiketen tämän näyttelykokonaisuuden perustana ei ollut temaattinen valikoima teoksia, joiden tarkoitus olisi viestiä yleisölle jostakin tietystä aiheesta[9]. Sen sijaan näyttelyn lähtökohtia olivat kokeilu ja prosessi. Näyttelyllä ei ollut tiettyä teemaa, kuten ”naiset taiteessa” tai ”mielenterveys”, vaan teoreettista perustaa työstettiin näyttelyn rakentumisen aikana. Tällä tavoin kokonaisuuteen saatettiin sulauttaa aineksia mo-

nialaisesti eri aihepiireistä. Toisin sanoen taiteilijat olivat kognitiivisesti vastaanottavaisia odottamattomille aineksille, koska ennalta päätetty teema tai konsepti ei ohjannut työskentelyä. Rakentaessaan näyttelyään tästä lähtökohdasta he kykenivät hyödyntämään satunnaisilta vaikuttavia aiheita – ajatus taiteesta turvapaikkana, mielenterveyskysymykset, psykiatrisen hoidon historia Suomessa – ja rakentamaan näistä aineksista yhtenäisen kokonaisuuden.

Näyttelyn temaattinen kehys muodostui tästä prosessista. Tarkkaan rajattu teema saattaa helposti rajoittaa näyttelyn taustoitusta ja ohjaa sitä keskittymään ainoastaan teemaan sopivien teosten kokoamiseen. Tällöin uutta tietoa ei oikeastaan kerry, vaan näyttely esittelee olemassa olevaa tietoa. Tämän näyttelyn kohdalla avoimuus odottamattomille asioille teki mahdolliseksi yhdistää erilaisia aihepiirejä toisiinsa tiedon lajista riippumatta.[10] Tällä tavoin muodostuu yhteyksiä sellaistenkin ilmiöiden välille, jotka muuten jäisivät erillisiksi, mikä puolestaan mahdollistaa uudet oivallukset ja näkökulmat aiheeseen[11].

Nähdäkseni näyttelysarjan toinen osa jatkaa siitä, mihin ensimmäinen osa jäi. Ensimmäinen näyttely keskittyi tuntemattoman alueelle asettumiseen ja intuitiivisten työskentelymenetelmien ymmärtämiseen. Toisessa osassa tämä käytäntö on viety vielä pidemmälle. Näyttely osoittaa, kuinka tarkoituksellinen odottamattomille asioille altistuminen tarjoaa valtavasti mahdollisuuksia löytää uutta tietoa. Vaikuttaisi hyvinkin mahdolliselta hyödyntää tuntematonta myös eri aloja yhdistävässä tutkimuksessa, jossa se voisi edistää nopeampaa ja laajempaa tieteenalojen välistä vuorovaikutusta. Tällä tavoin näyttelyn voi nähdä tekevän tilaa monialaiselle tieteelliselle työskentelylle.

Näyttely oli esillä 8.5.–19.6.2022. K17 – taiteen ja ekologian koetila on Sipoon taiteilijat ry:n näyttelytila.

”There Might Be Corners but the Center Is on the Move” on Anna Nybergin, Ella Tahkolahden, Helén Svenssonin ja Nikki Jääskeläisen muodostaman suomalais-ruotsalaisen taiteilijaryhmän toteuttama näyttelysarja. Sarjan näyttelyt ovat olleet esillä Molekyl-galleriassa Malmössa, K17-galleriassa Sipoossa sekä Köttinspektionen-taidekeskuksessa Uppsalassa. Seuraava näyttely on tulossa marraskuussa 2023 Oksasenkatu 11:een Helsingissä. Näyttelyn edellistä osaa käsittelevä essee on julkaistu niin & näin *-lehden numerossa 4/2022.*

Suomentanut Marja Lahelma

Viitteet & Kirjallisuus

1 Maarit Henttonen, Helsinki hospitals at the beginning of the 20th Century. Réseau Art Nouveau Network 2008. Verkossa: artnouveau-net.eu/wp-content/uploads/2019/10/HL_BN_2008_Henttonen.pdf

2 ”Nikkilän entinen sairaala-alue”, Sipoo.fi 2022. Verkossa: sipoo.fi/visit-sipoo/nae-koe/nahtavyydet/nikkilan-entinen-sai-raala-alue

3 ”Artborg 35”, Sipoo.fi 2022. Verkossa: sipoo.fi/en/servicechannel/artborg-35-4. Ks. myös ”Artborg Work and Exhibition Facilities”, Sipoon Taiteilijat. Verkossa: sipoontaiteilijat.fi/artborg-35

4 Edellisestä näyttelystä, ks. Katie Mc-Dougall, Löytöjä tuntemattomasta. *niin & näin* 4/2022, 116–120.

5 ”Rikki – kun mieli särkyy”, Helsingin kaupunginmuseo. Verkossa: helsin-ginkaupunginmuseo.fi/2022/04/19/helsingin-kaupunginmuseon-uusi-nayt-tely-kertoo-milta-hulluus-tuntuu

6 Ville Lehtinen & Vappu Taipale, Integrating Mental Health Services: The Finnish Experience. *International Journal of Integrated Care*. Vol. 1, No. 2, 2001.

7 Elina Äijö, Yli 100 000 nuorta kärsii mielenterveyden häiriöistä, ja hoito ruuhkautuu. *Yle* 19.8.2019. Verkossa: yle.fi/a/3-10881410.

8 ”Pitkittynyt koronapandemia ja henki-löstöpula kasvattivat hoitovelkaa sosiaali-ja terveyspalveluissa”, THL 6.4.2022. Verkossa: thl.fi/fi/-/pitkittynyt-korona-pandemia-ja-henkilostopula-kasvatti-vat-hoitovelkaa-sosiaali-ja-terveyspalve-luissa-thl-arvioi-suomen-sote-palvelut.

9 Beatrice von Bismarck & Irit Rogoff, Curating/Curatorial: A Conversation between Irit Rogoff and Beatrice von Bismarck. Teoksessa *Cultures of the Curatorial*. Toim. Jörn Schafaff, Thomas Weski & Beatrice von Bismarck. Stern-berg Press, Berlin 2012, 22–38.

10 Ajatus perustuu Frédéric Darbellayn, Zoe Moodyn, Ayuko Sedookan ja Gabriela Steffenin artikkeliin, jossa he esittävät, että kyky hajauttaa ja avata mielensä odottamattomille on olennaista tieteenalojen väliin ja niiden ulkopuolel-le sijoittuvien tutkijoiden työskentelyssä. Heidän mukaansa sattumanvaraisuus, johon liitetään odottamattomat tapahtumat ja tuntematon, voi edistää monitieteistä tutkimusta. Frédéric Darbellay, Zoe Moody, Ayuko Sedooka & Gabriela Steffen, Interdisciplinary Re-search Boosted by Serendipity. *Creativity Research Journal.* Vol. 26, No. 1, 2014, 1–10.

11 Sama.